

EEN ONDERZOEK NAAR DE HEDENDAAGSE TENDENSEN IN KUNST, CULTUUR EN MAATSCHAPPIJ.

- Miranda van der Zandt -

In de hedendaagse, bewogen, onzekere crisistijd lijken wereldwijd oude vertrouwde systemen te beven op hun grondvesten. Het protest van occupy-bewegingen tegen het heersende kapitalistisch bestel, als een olievlek verspreid, werd in tentenkampen broederlijk tentoongesteld. Onvrede en verontwaardiging werden via iPhones twitterend en facebookend de wereld in gestuurd. De smartphone als symbool nota bene van de kapitalistische wereld waartegen de bezetters ageren; een cosmos die mede door onszelf is gecreëerd en in stand wordt gehouden.

Aangrijpende financiële, sociaal, cultureel en technologische ontwikkelingen veroorzaken eveneens een aardverschuiving binnen de wereld van kunst en cultuur. Kunst, cultuur, maatschappij, moraal, macht, status, geld en beleid staan immers in relatie tot elkaar. Een crisis namelijk is, na een rouwproces, ook weer een kans om naar de tekentafel terug te keren.¹ In Nederland dwingen forse bezuinigingen kunstinstellingen hun doen en laten onder een vergrootglas te leggen. Kunstenaars kunnen hun werkzaamheden niet of nauwelijks voortzetten. Als polyvalent, polyactief en pluriactief kunstenaar (lasthebbend van post- modernistische taboes) begeef ik me op een breed platform.² De huidige ontwikkelingen maken dat mogelijk en tegelijkertijd noodzakelijk.

Midden in dit weerbarstige tijdvak slaat de paniek toe. Het teruggrijpen naar oude normen en waarden (door de weinig visionair ingestelde mens) om het nieuwe te waarderen en te meten-is-weten volstaat niet. Het meetinstrument blijkt bovendien van rubber vervaardigd. Dat wat we gisteren namelijk bedachten is vandaag, in een complex netwerk van nieuwe en ultrasnelle ontwikkelingen, hopeloos verouderd.

De crisis, technologische ontwikkelingen en globalisering in de eenentwintigste eeuw roepen op tot nieuwe inzichten. Inzichten die ontstaan wanneer je in het diepe springt en probeert naar de kant te zwemmen.³

“Kunstenaars behoren tot de eersten die bepaalde omslagen of transformaties in de cultuur aanvoelen en verdisconteren in hun werk.”⁴

In de loop der jaren is de rol van de kunstenaars veranderd. Ging het in de Klassieke Oudheid om de idealisering van schoonheid, zo stonden zij in de Middeleeuwen nog in dienst van de morele opvoeding waarin alles gezien werd als een manifestatie van het goddelijke. Na deze duistere periode plukten ze de dag in de Renaissance en lieten de Klassieke Oudheid herleven.⁵ De Verlichting bracht de kunstenaars vrijheden. De Romantiek, met haar sterke subjectieve gevoelsuitingen in de kunst ten gevolge. Een tendens in de wereld van kunst, cultuur en maatschappij in de negentiende eeuw. Het ontstaan van een moderne wereld is een feit. Gepaard gaande met ideeën over de individuele creativiteit van kunstenaars, de uniciteit van hun werk en de verhouding tot de rest van de samenleving. Ideeën over artistieke oprechtheid en integriteit, het respectievelijk belang van expressie en voorstelling. En vooral de macht van de kunstenaar om verder te reiken dan logische denkprocessen, en regionen te verkennen die buiten het bereik van het menselijk verstand liggen. Van Romantiek tot Realisme, van Impressionisme tot Modernisme en Postmodernisme.

Echter aan het einde van de twintigste eeuw leek men tot weinig meer in staat te zijn dan eindeloze herhalingen in de vorm van nostalgie en traditionalisme, gericht op de smaak van de brede massa. Als reactie op totalitaire ideologieën, religieus dogmatisme en burgerlijk conformisme wilden kunstenaars in de vorige eeuw het chaotische, de dubbelzinnigheid, het verdorvene en het valse van de wereld aan de orde stellen. Met het tentoonstellen van de ellende en de doelloosheid van de alledaagse realiteit bestreden zij de leugens van de grote verhalen. Mogen we de missie van de twintigste eeuw benoemen als het demystificeren van de wereld?⁶ Met het bijkomstig duivels dilemma: kunst met een functie en kunst als middel.

Vanaf de jaren '45 tot eind '90 heerst er stabiliteit en welvaart. Postmodernisme komt in een stroomversnelling in de jaren '80. Niets is meer te dol, alles is mogelijk. Er is sprake van een ideologische welvaart. De vervaging van high- en low art en de relatie tussen kunstwerk en toeschouwer is waar het om draait in het postmodernisme. Maar waartoe heeft het geleid? Gedaan met de moderne vertrouwdheden. Gedaan met het grote verhaal. Geen doel, geen richting geven aan de dingen die je doet. Eclecticisme zonder verantwoordelijkheid af te leggen. Deconstructie. Intertekstualiteit. Er valt niets meer te winnen. De ideologische veren dienen te worden afgeschud.

In de postmoderne visie op cultuurrelativisme⁷ bleek opnieuw hoezeer de westerse blik daarin aanwezig was. Veelal werd impliciet uitgegaan van traditionele culturen. Maar hoe zijn culturen in onze hedendaagse geglobaliseerde wereld nog te definiëren of af te bakenen, of wat zijn de grenzen van culturen? Het proces van globalisering in de maatschappij is onder meer op gang gekomen als gevolg van het fysieke en virtuele reizen in de wereld.⁸ De andere kant van de wereld ligt letterlijk én figuurlijk binnen handbereik. Wie behoren nog wel of niet meer tot een bepaalde cultuur? En wie bepaalt wat wel of niet tot een bepaalde (traditionele) cultuur behoort? Het begrip cultuur is niet meer duidelijk te definiëren of af te bakenen.

Het postmodernistisch relativisme en pluralisme ervaren we tegenwoordig als te subjectief en vrijblijvend. Postmodernistische kunstenaars stelden met hun werk de heersende moraal en politieke situatie ter discussie. Is deze tendens nog steeds gaande? Welke normen en waarden kunnen in dit tijdperk aan de kunst gesteld worden? Welkom in de eenentwintigste eeuw. We hebben het allemaal wel een beetje gehad. De bezem erdoor. Tijd voor vernieuwing. Maar wat is het uitgangspunt?

Bevrijd van het, alom wel of niet aanwezige, missiebesef van demystificatie kan cynisme plaatsmaken voor een niet ideologisch optimisme. De multiculturalisering, de globalisering geeft ruimte voor verschillende belevingswerelden: de hybride kunstwereld, waarin subjectiviteit en persoonlijkheid kenmerkend zijn. Een wereld waar ruimte is voor een speelse, optimistische en relativerende stijl?

De kunstenaar begeeft zich op het wereldplatform real live dan wel virtueel. Geïnspireerd door twee culturen, die vanwaar hij komt en die van waar hij is. Vrij van angst in “hokjes” van specifieke cultuur geplaatst te worden, kan hij zich bezig houden met het scheppen van eigen beelden.⁹



Koen Vanmechelen

(Sint-Truiden, 1965)

The Cosmopolitan Chicken,

2010

In de hybride kunst van vele hedendaagse kunstenaars en ontwerpers¹⁰ zien we de synthese van modernisme en postmodernisme terug. Hybride kunst wordt gemaakt vanuit de wens tot betekenisgeving of ervaringen, door het visualiseren van concepten, emoties of het discours in de kunst binnen de context van onze hedendaagse tijd, in een geglobaliseerde wereld. Vanuit nieuwe concepten en nieuwe interdisciplinaire vormen tussen kunst en vormgeving, wetenschap, performance en nieuwe technologieën ontstaat het hybride karakter.

De werkwijze is eveneens veranderd. Traditionele en nieuwe media zijn niet langer het startpunt voor de kunstenaar, maar komen voort uit de specifieke betekenis of ervaring die de kunstenaar over wil dragen (dit onder invloed van het postmodernisme, met het accent op concepten en issues).¹¹

Kunstenaars wisselen vaker van medium, zij zoeken (via onderzoek en experiment - invloed van de heroriëntatie op het modernisme) de grenzen op van het medium en zoeken daarbij naar nieuwe vormen, nieuwe wegen (innovatie).¹²

De hybride cultuursector

De kunstwereld staat op een keerpunt en het culturele landschap zal in de komende periode veranderen. Het roer moet drastisch om; een ultieme uitdaging voor dappere optimisten die de crisis als een kans zien om te vernieuwen. Grensverleggend bezig durven te zijn: een hybride wereld van kunst en cultuur.

Grootscheepse bezuinigingen binnen de Nederlandse cultuursector¹³ dwingen cultuurinstellingen zich los te maken van de overheid en het cultureel ondernemerschap te omarmen. Zijn kunstenaars en kunstinstellingen in staat hun specifieke talent en expertise zodanig in te zetten dat zij daarmee een groot publiek én ruimhartige sponsors weten te werven?

Eerst nog hebben zij te kampen met het afwerpen van het imago van gemakzucht en “verslaving aan een subsidie-infuus”, aldus Anita Twaalfhoven.¹⁴ Vervolgens zou de kunstwereld zich minder defensief moeten opstellen en meer assertief moeten leren zijn.¹⁵ De vraag om mentaliteitsverandering is hier aan de orde. Beleidsplannen worden niet afgestemd op de markt maar op de wisselende criteria van de elkaar opvolgende bewindslieden. Volgens de logica van de markt gaat het om het vergroten van de bezoekersaantallen en het verwerven van private financiers. Die logica dwingt je om in te spelen op wat het publiek belangrijk vindt en waar het voor wil betalen. Echter, deze marktgerichte opvatting houdt zich slechts bezig met het opvullen van een financieel gat. Als het gaat om een (herstel van een) duurzame relatie tussen publiek

en cultuurinstellingen is er meer nodig dan de stijging van de kaartverkoop.¹⁶

“Great art is great business” aldus Andy Warhol destijds; en met hoge kunst is nog steeds veel geld te verdienen. Sommige filmregisseurs, musici, kunstenaars, schrijvers behoren tot een groep zeer vermogende mensen. In Nederland echter zien we dat slechts sporadisch.

Van belang is voor ogen te houden dat non-profitorganisaties wezenlijk verschillen van commerciële organisaties. “Primair gaat het om een artistieke maatschappelijke taak [van de cultuurinstellingen]; secundair het maken van winst.”, aldus Twaalfhoven.

Het vinden van een gulden middenweg is waar het om gaat. Trouw blijven aan de eigen identiteit en uitgangspunten en vervolgens kijken hoe een vertaalslag is te maken naar een nieuwe situatie en welke expertise, technieken en vaardigheden daarvoor nodig zijn. Een hybride cultuursector kijkt niet langer eenzijdig naar de overheid en draagt zelf zorg voor de regie in het culturele landschap en de onderlinge samenwerking lijkt een geschikte overlevingsstrategie.

De hybride kunstwereld

De kunstwereld, een weefsel van kunstenaars, verzamelaars, galeristen, curatoren en kunsthistorici is de laatste jaren explosief gegroeid. Ondanks of wellicht dankzij de (economische) crisis. Het lot van de beeldende kunst is dat ze altijd heeft gefunctioneerd in een context van macht, status en geld. Het in de twintigste eeuw en haar democratiseringsproces ontstaan van een machts-evenwicht tussen kunstenaars, galeristen, museumdirecteuren en critici is vanaf de jaren '90 verstoord.¹⁷ Dit door de groei van de kunstmarkt, waarin inmiddels ook kapitaalkrachtige collectioneers uit de BRIC-landen een prominente rol spelen.¹⁸

De macht van die markt is ongekend en leidt tot grote veranderingen. Daar waar de wereldwijde financiële crisis een spoor van dooden verderf achter zich laat, lijkt de kunstmarkt, comfortabel genesteld op de SeaFair's Grand Luxe, te drijven in een rustig kabbelende zee. Met aan het roer een oligarch en de vlag van de decadente jetset vrolijk wuivend naar een aan lager wal geraakt schip. Het schip, met aan boord vele kunstenaars en diverse kunstinstellingen, dat in zwaar ongesubsidieerd noodweer terecht is gekomen.

Glitter en glamour die als piraterij het commerciële deel van de kunstwereld infiltreren, beïnvloeden ook de koers van kunst in de samenleving. Succes op de (commerciële) kunstmarkt lijkt de waarde van kunst te bepalen.

De verschillende belanghebbenden die met hun eigen, verschillende criteria de waarde van kunst bepalen, liggen niet als losse eilandjes naast elkaar. Zij zoeken elkaars grenzen en vormen een hybride kunstwereld.

De strategie van de galerist

Waar in de jaren '60 de galerist zachtjes fluisterend over geld sprak, schreeuwt hij nu hoog van de toren over zijn kapitaal als kunst en kunst als kapitaal. Zijn intuïtie afstemmend op de grillen van de markt. Door zijn centrale rol tussen handelaren en veilinghuizen is hem een broekzak-vestzak-strategie niet onbekend. Internationale kunstenaars uit zijn stal produceren onder zijn supervisie een strategische mix van experimentele en verhandelbare kunst. Hij is vertrouwensman van collectioneers, deelnemer aan kunstbeurzen, financiert zijn kunstenaars om deel te nemen aan die beurzen en huurt zelf zijn critici als tekstschrijver in. Houdt de prijzen van zijn kunstenaars kunstmatig hoog door anoniem te bieden op veilingen of schenkt een kunstwerk aan een gerenommeerd museum, omdat museaal tentoongesteld werk meer zal opleveren. Een economische sluwe actie; de kapitaalkrachten onder ons zijn een makkelijke prooi.

Bestaansrecht van musea

Mede door de financiële crisis staat ook de museumwereld op losse schroeven. Het gevestigde autonome beeld van het moderne kunstmuseum wordt aan het wankelen gebracht door commerciële en private belangen. Een samenwerking tussen kunstverzamelaars en musea: zijn zij bondgenoten of tegenpolen? De relatie tussen verzamelaars en musea verschuift, en er is tevens sprake van een wederzijds erkenning en waardering.¹⁹

Museale budgetten staan in geen enkele verhouding meer met de prijzen op de economische en politiek onafhankelijke kunstmarkt. Het museum, ooit onafhankelijk cultuurbepalend, educatief, historisch en kunstwetenschappelijk gebaseerd, moet “in zaken doen”. Artistieke en culturele motieven lijken naar de achtergrond verschoven. Een identiteitscrisis is het museum nabij: wat is tegenwoordig zijn taak en hoe vrij is het daarbij?

Concurrerende onafhankelijke privé-musea van kapitaalkrachtige ondernemers wordt nota bene lof toegezwaaid. Zij verrijken onze omgeving met kunst, waardoor er een grotere toegankelijkheid voor het publiek wordt bereikt. Een bizarre contradictie: het publieke domein wordt geprivatiseerd, privécollecties worden publiekelijk. Met uiteenlopende belangen beconcurreren deze twee werelden elkaar soms. Enerzijds het belang van de commerciële kunstmarkt en haar kapitaalkrachtige elite om kunst als een uithangbord te laten fungeren voor haar rijkdom en er tevens publiekelijk goedkeuring en bewondering voor te verwerven. Anderzijds het belang van de hoogst noodzakelijke

schenkingen die de publieke musea voor de uitbreiding en actualisering van hun collectie (op subsidie is immers gekort) missen.

Musea hebben de afgelopen jaren alles uit de kast gehaald een breder publiek te bereiken. Het meten-en-weten van bezoekersaantallen levert een kunstinstituut haar bestaansrecht op.²⁰ Paradoxaal is dat musea tegelijkertijd ook grote trekpleisters zijn voor toerisme.²¹ De *verpretparkisering* in de museumwereld heeft inmiddels wortel geschoten.²² Het levert weliswaar een groter en breder publiek, maar de publieke functie van het museum is heden ten dage niet langer zondermeer boven alles verheven.

Is er nog verschil tussen kunst en werkelijkheid? En hoe realistisch is die werkelijkheid? Avantgardes uit de vorige eeuw wilden het verschil tussen kunst en werkelijkheid opheffen op een manier dat kunst een richtinggevende rol zou spelen. Anno eenentwintigste eeuw lijkt de kunst te beantwoorden aan dat wat van haar verwacht wordt? De verwachting van de markt, het alternatieve circuit, de subsidiegever? Zonder idealisme, gesponsord door het kapitaal, uitzicht op niets... voedingsbodem voor radicale, vernieuwende en progressieve kunst zou je veronderstellen.

Uiteraard gaat er niets boven fysieke beleving van kunst, doch een virtuele wandeling door 151 top kunstinstellingen, langs meer dan 30 duizend kunstwerken is momenteel mogelijk. Dankzij technologische ontwikkelingen kunnen we (en dankzij de economische crisis zijn we vaak genoodzaakt) hiervan gebruik (te) maken. We kunnen inzoomen op de poriën van Venus en de textuur van Van Gogh. In een middag zijn we van het Gemeentemuseum in Den Haag, via Hermitage in St. Petersburg, beland in het museum voor Islamitische kunst in Qatar. Met de Google Art Project-website wil Google kunst dichterbij de mens brengen. Een nobel streven mensen

Carsten Höller
(Brussel, 1961),
Test Site
2006



op deze manier te enthousiasmeren voor kunst. Een absolute verrijking.

Tegelijkertijd, in de wetenschap dat fysieke musea moeten plaatsmaken voor virtuele instituten, mag er een vraagteken gezet worden bij deze ontwikkeling.²³ De directeurs van Google Art Project-participerende musea hebben verschillende verwachtingen. Maar alle verwachtingen zijn te scharen onder één noemer: marketing en het aantrekken van meer bezoekers. Het fysiek bezoeken van musea lijkt echter door de crisis - BTW verhoging van toegangsbewijzen, afschaffing van de Cultuurkaart, exorbitant hoge brandstofprijzen - in ieder geval in Nederland voor veel mensen steeds problematischer.

De balancerende curator

Door tegenstrijdige belangen raakt ook de positie van curator, in zekere zin de opvolger van de museumdirecteur, uit evenwicht. Allereerst ambieert de curator door middel van kunst een uitspraak over de wereld te doen. Als netwerker van galeristen, sponsors, jury's, besturen, pers en politiek heeft de curator te maken met lusten én lasten.

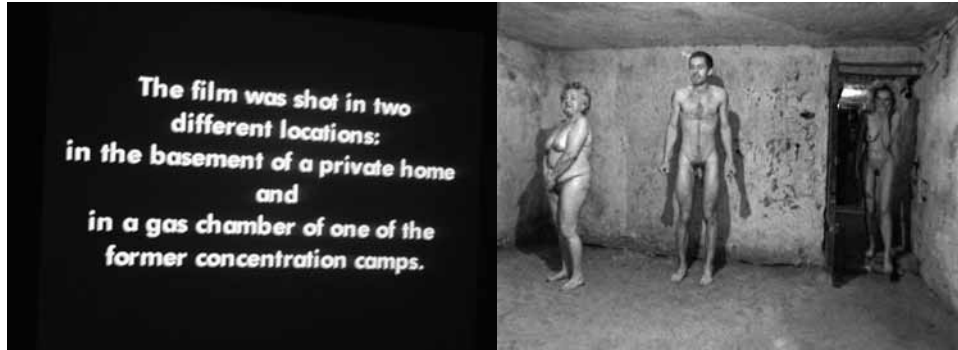
De Zwitserse curator Hans Ulrich Obrist veronderstelt dat de kunstgeschiedenis geen objectieve, kunstwetenschappelijke basis heeft, maar een conglomeraat is van subjectieve meningen²⁴. Avant-gardebewegingen uit de twintigste eeuw bestempelden de objectieve kunstgeschiedschrijving reeds als verwerpelijk en onvruchtbaar. Het modernisme poneert immers de westerse esthetische ideologie als een universele waarheid. Daarnaast worden kunstvormen, ontstaan vanuit andere ethische, politieke of niet-westerse denkwijzen, "onbevrukt".²⁵

Dit lijkt een vruchtbare bodem voor de hybride kunstontwikkeling. De kunst krijgt een enorme vrijheid: alle stijlen, onderwerpen en culturele invloeden liggen open. Toegepaste kunst, autonome kunst, muziek, theater, wetenschap, straat-en mediacultuur: ze geven de kunstenaars vleugels, ze gebruiken ze of engageren zich ermee. Letterlijk onbegrensde mogelijkheden én figuurlijk niet begrensd door definities van kunst, een kunsthistorische lijn of dwingende esthetiek.²⁶ Bevrijding daarentegen resulteert vaak ook in leegte. Als alles kan - vaste criteria ontbreken immers - hoe kom je dan tot een keuze, op welke grond wordt beoordeeld of kunst een vernieuwend inzicht biedt in de tijd waarin we leven en waarom juist die kunst, uit dat land?

De curator van vandaag de dag moet duizelen van het overweldigend wereldwijde aanbod. Zie dan jezelf maar eens in balans te houden. Een uitdaging die bijzondere vaardigheden vereist en opportunisme in de hand werkt. Profiterend van het vrijemarktsysteem en dit tegelijkertijd in idealistische termen bekritiserend. Een hybride praktijk? Dat leidt tot "ondoorgroendelijke theoretische tentoonstellingen en het improviseren van vernieuwingen, inspelend op telkens veranderende modes van het

theoretisch discours. Vluchtige relaties tussen concept en tentoonstelling en de daarmee gepaarde discussies die in alle windrichtingen verwaaien.”, aldus Tilroe.

Profiterend van het vrije-marktsysteem en dit tegelijkertijd in idealistische termen bekritiserend. Klinkt als een kunstenaar. Hybriditeit tussen kunstenaar en curator? Een curator die als een soort coproductent van de kunstenaar de betekenis van een kunstwerk bepaalt, door kunst te gebruiken als illustratie bij het verhaal van de tentoonstelling? Een kunstenaar die als een soort coproductent van de curator het verhaal van de tentoonstelling gebruikt om een kunstwerk te vervaardigen?



Artur Zmijewski

(Warschau, 1966)

Berek

1999

Kunstenaar en kunstwerk als handelsmerk

De kunstenaar, als zelfbewust onafhankelijk individu, kiest met zijn werk bewust positie ten opzichte van de wereld en samenleving. Soms met het doel deze te veranderen, maar in ieder geval zich te bewegen in de voorhoede van de maatschappij.

Deze eigenschappen passen exact in het hedendaags plaatje van de kunsteconomie en haar markt die kunst presenteert als continu vernieuwend product, met bedrijven en overheden die de kunstenaars voor hun imago-karretje spannen. Eigenschappen die ook meer dan ooit passen in de huidige maatschappij, gericht op productie, onbegrensde creativiteit, mogelijkheden en zelfexpressie (ofwel profilering). Vanuit het theoretisch perspectief van het postfordisme²⁷ zou de hybridisering van de kunstpraktijk het resultaat zijn van politieke, maatschappelijke en economische ontwikkelingen.

Zo wordt de kunstenaar symbool van het kapitalisme: kunst is kapitaal en kapitaal



Jonas Staal

(Rotterdam 1981)

**Politiek Kunstbezit III:
Gesloten Architectuur**

2011

is kunst. Hybriditeit? De hedendaagse kunstenaar heeft een professioneel imago, is ondernemer en beweegt soepel in de gevestigde orde van de kunstwereld en al het mondaine dat daarbij hoort.

*“Een kunstenaar is iemand die binnen het institutionele veld van de kunst als kunstenaar kan spreken, of die de “positie” van kunstenaar bekleedt. Om die positie te kunnen verwerven moet hij werk maken dat relevantie [heeft] binnen een geïnstitutionaliseerde en discursieve context.”*²⁸

Dit betekent het einde van het romantische idee dat je als kunstenaar geboren bent, en het teniet doen van enkel authenticiteit, originaliteit en vakmanschap als bewijslast. Een tendens in de kunstwereld. Niet de kunst zelf, maar zijn erkenning als kunstenaar bewijst dat hij kunst maakt? Wat en wie bepaalt dan nog wat (kritische) kunst is?²⁹ Kunstenaars die zelf hun eigen merk worden, waarbij hun beweegreden en kunstwerken binnen verschillende contexten verschillende (tegenstrijdige) betekenissen hebben. De grens tussen marktkritiek en marktstrategie is flinterdun. Kunstenaars die speculeren op onze automatische reflex om er kritiek op onze koopzieke maatschappij in te zien, onze ziekelijke modebeelden en onze oversekste, narcistische cultuur.

Ook het onderscheid tussen kunstenaar en kunstwerk is steeds vager geworden. Het kunstwerk kan nu alles zijn (...en is dus niets?) en iedere betekenis krijgen, afhankelijk van de rol die de kunstenaar speelt of de positie van de kunstenaar in verschillende contexten.



Elmgreen

(Denemarken, 1961) &

Dragset (Noorwegen, 1968)

The One & The Many

2011

Is er sprake van een hybride praktijk tussen de kunstenaars als marketeers en revolutionairen? Kenmerkend voor de kunstenaar-marketeer is zijn openlijke liefdesverklaring, zijn symbiotische relatie met het bedrijfsleven en de markt.

Voor sommige marketeers weegt de benaming kunst misschien niet al te zwaar, maar dat het winst oplevert is aannemelijk en dus aantrekkelijk; steeds meer kunstenaars zijn evenmin vies van commercie en omarmen de massamedia. Zij transformeren in hun eigen merk. Andy Warhol als voorvechter met zijn Factory en Business art, zonder gêne en wars van subtiliteiten. Met Maurizio Cattelan, als beroepsprovocateur in zijn kielzog. 'Uit alles komt Cattelan naar voren als een stekelige lolbroek die de spot wil drijven met de kunstwereld waarin hijzelf een prominente plaats had verworven'.³⁰

Hybriditeit ten top. Voormalig galerist Jeffrey Deitch "Voortaan bestaat de avant-garde uit de tien best verkopende kunstenaars". [...] "we zijn daarmee van de kunstmarkt naar de kunstindustrie gegaan en de kunstwereld is een buitengewoon platform geworden voor cross- marketing".³¹

Veilinghuizen ontwikkelen artist-meetings, luxueuse winkels tonen 'toptien'-kunstenaars in de etalage, dure merken delen kunstprijzen uit. Over en weer profiteren bedrijfsleven en kunstenaars van elkaars handelsmerk. Producten krijgen een hoogculturele meerwaarde, kunstwerken leveren inkomen op en het idee dat het werk effect heeft leeft 'in de echte wereld'. Dan komt toch het high- en low art issue weer om de hoek kijken. Want aan een product dat gekoppeld is aan het etiket "high art", kan een hoger prijskaartje gehangen worden.

Kunst vertegenwoordigt waarden die niet te koop zijn: cultureel cachet, kunsthistorische betekenis en intellectuele scherppzinnigheid. De luxesector telt graag exorbitante bedragen neer voor producten die met kunst in verband gebracht worden. Kunstenaars verbinden hun idee van eigentijdsheid en dynamiek aan al wat onze consumptiemaatschappij aan spanning, glamour en sensatie te bieden heeft. Maatschappijkritisch en tegelijkertijd profiterend van de huidige, verzichte, overgeconsumeerde maatschappij.

In de vorige eeuw was het een taboe, wanneer een kunstenaar zich "prostituëerde" en zich inliet met de commercie als haar souteneur. De eenentwintigste-eeuwse kunstenaar (sans rancune) hoereert er vrolijk op los. Consumptiecultuur gaat hand in hand met cultuurconsumptie?

Kunstenaars die zwelgen in melancholie, exces en narcisme enerzijds. Anderzijds de provocerende, ontzagwekkende kunstenaars. Sentimentelen en brutalen, (zogenaamde) empathische en (harde) realistische... Het beeld ontstaat van een cultuur die haar eigen decadentie op alle niveaus weet te exploiteren.

Geen beweging zonder tegenbeweging. De subversieve kunstenaar ziet de decadentie en keert zich daartegen. Het avantgardistisch maatschappijkritisch gedachtegoed van de twintigste eeuw is niet helemaal met het postmodernistisch badwater weggegooid.

Deze kunstenaar streeft ernaar de markt te ondermijnen en maakt werk dat politieke en sociale thema's als artistiek materiaal gebruikt. Hij maakt vooral gebruik van foto's, video's, teksten, installaties en groepsprojecten. Het zijn geschikte middelen om het onderwerp te documenteren en bediscussiëren.

De hybriditeit ligt in het gegeven dat de kunstenaar zelf in toenemende mate het onderwerp van onderzoek wordt. Theorievorming is de praktijk in de vorm van het kunstwerk of de kunstenaar zelf én andersom. Het "debat" is een ware hype bij kunstinstellingen en kunstevenementen. Gedachtewisselingen van kunstenaars, curatoren en kunsthistorici over kunst als progressieve krachtbron voor de samenleving. Van hybriditeit met politici, beleidsmakers en andersdenkenden is nauwelijks sprake. Het zijn "performances" voor eigen publiek. Je kunt je afvragen of hiermee ook werkelijk verandering óf vernieuwing als doel wordt gesteld. Of gaat het met name om het imagoversterkende beeld, deel uit te maken van een bijzonder intellectueel en artistiek keurkorps? Zonder enige politieke en sociale daadkracht, maar "actief" betrokken bij het proces van het creëren van een nieuwe realiteit?

Tentoonstellingen en debatten zijn schering en inslag. Ze zouden nieuwe perspectieven moeten bieden op de problemen waar de wereld voor staat: globalisme, nationalisme, migratie, neokapitalisme etcetera. Nobele ambitie van een utopische vernislaag voorzien. Ze moeten namelijk datgene bevechten waaraan ze hun bijzondere positie ontleen.

Schizofrenie steekt de kop op: de markt wordt kritisch geanalyseerd in lezingen en symposia op grote kunstbeurzen. Manifesta-organisaties (buiten de markt opererende instellingen) flirten openlijk met galleries en collectioneers. Galleries die op hun beurt hun stands op beurzen inrichten als kleine museale tentoonstellinkjes. Dit om met name de handelswaarde te doen toenemen in een systeem (maatschappij) dat de jacht op winst boven alles lijkt te stellen.

Yael Bartana
(Kfar Yehezkel, Israël, 1970)
*... and Europe will be
stunned*
2011



Crisis? Elke crisis is, na een korte rouwperiode, een kans om alternatieven te bedenken. Af te wijken van gebaande paden en nieuwe wegen te gaan bewandelen, die leiden tot onverwachte ontdekkingen. Echter in een landschap waarin geen politieke en esthetische ideologiën meer bestaan, wat is dan het uitzicht? De ballast van de geschiedenis, van tradities en elitaire, hiërarchische denkbeelden hebben we afgestoten. Op naar een betere wereld met een universele beeldtaal.

Sluiten morele principes en de vrijheid van kunst elkaar uit? Of moet die gedachte losgelaten worden? Het dwingt ons tot reflectie over wie en waar wij zijn, in relatie tot onszelf en anderen. Staat goede kunst altijd in verband met morele vraagstukken, levensbeschouwing en verantwoordelijkheidsgevoel? Zoveel ontevredenheid, boosheid en uitzichtloosheid zouden moeten aanzetten tot de meest diepgaande concepten, doordrenkt van uitgesproken opinies, gedachtengangen en utopieën? Wat morgen geschiedenis zal zijn, wordt vandaag gemaakt. De richting waarin het zich ontwikkelt is lastig te bepalen...

Tussentijds

Tendensen binnen de wereld van kunst en cultuur zijn van alle tijden. Het ontstaan van hybride kunst is een feit. Alles-om-zich-heen-grijpende-kunst. Toegepaste en autonome kunst, fooddesign, gamedesign, mode, techniek, wetenschap, sociale cohesie, politiek activisme als ingrediënten voor een nieuw recept. Even roeren en het gerecht staat dankzij onze digitale snelweg in no-time op onze (virtuele) tafel. De culturele hutspot op de menukaart van de eenentwintigste eeuw met als prijs “wat de gek ervoor geeft”. Dat roept ongetwijfeld een tegenreactie op. Juist ook door de globalisering en crisis wordt een schuilkelder gevuld met wereldburgers, met hun persoonlijke verhalen, ideeën, symbolen en mentaliteiten. Een voedingsbodem voor duurzame verhalen en kwalitatieve, relativerende en richtinggevende kunst.

Kunstenaars, musea, curatoren, handelaren, onderwijskundigen, beleidsmakers, kortom alle betrokken deskundigen en publiek zullen vorm moeten geven aan een vitale culturele toekomst.³² Het is een kwestie van noodzaak én verantwoordelijkheid om kostbaar (publiek) geld verantwoord en effectief te besteden. Het aanbod van kunst en cultuur groeit dagelijks maar leidt niet automatisch tot een breed gedragen en gedeelde cultuur.

Het lijkt paradoxaal, maar doen wat werkt, kan heel vernieuwend zijn. Bij innovatie dien je de vraag te stellen voor wie het nieuw is. Sommige vernieuwingen worden reeds in de praktijk gebracht. Het is zaak het handjevol op zichzelf staande good practices te verheffen tot best practices.³³ Dit door ze gangbaar te maken en hun impact en bereik

aanzienlijk te vergroten.

Drie ambitieuze, actuele vraagstukken bepalen - volgens ‘Koers Kunst’ - de komende jaren de innovatieagenda van de wereld van kunst en cultuur: de cultuur meer van het publiek maken, zorgen dat de cultuurmakers een grotere rol spelen bij maatschappelijke uitdagingen en kunst en cultuur inzetten als creatieve motor van het hele land.

“Niet de sterkste soort overleeft, maar de soort die het best in staat is zich aan te passen”³⁴ De koers is uitgezet; de bestemming nog niet bereikt...

Kunstenaars komen overal vandaan, spreken elkaars taal en bezoeken dezelfde artists in residence-plekken, nemen deel aan internationale manifestaties. Kunstnomaden die de hele wereld als hun speelveld zien. Er is geen sprake meer van typisch Chinese kunst of typisch Europese kunst. Wereldkunst vertegenwoordigt niet langer een ‘stal’, maar heeft een soort positief waardeoordeel in zich. Dat is terug te zien in het werk van kunstenaars. Kunstenaars die reflecteren op de wereld. De relatie tussen kunst, moraal en maatschappij lijkt op deze manier lastig geworden. Als geografische grenzen vervagen, vervagen cultuurverschillen.

Zal de ‘nomadekunstenaar’, bevrijd van de frustraties van de benauwde wereld van de monocultuur, het natuurlijke verlangen van de mens naar schoonheid in beeld brengen? In dat geval zal schoonheid intersubjectief zijn.

Hoort een kunstenaar ook een activist te zijn? Is het maken van activistische kunst een belangrijke taak of een pseudo-activiteit in de marge van de echte politiek? Is in een tijdperk van globalisering, populisme, hyperkapitalisme, migratie, de oorlog tegen terreur en de opwarming van de aarde, het engagement van de kunstenaar cruciaal?³⁵

Globalisering levert een enorm spectrum aan mogelijkheden binnen de wereld van de kunst. Letterlijk en figuurlijk kunnen kunstenaars hun horizon verbreden. Tegelijkertijd is het wellicht door die oneindigheid lastig focussen: wie, wat, waar en waarom? Als alles kan, kan niets... Een dilemma voor de hedendaagse kunstenaars. Een verrijking of verarming? De hybride kunstenaar protesteert niet tegen de intersubjectieve waarheden, de waarheid is persoonlijk en daarmee een sprookje. Niet te vangen in schema's en categorieën.

Dat maakt het tegelijkertijd lastig hybride kunst op zijn waarde te schatten. Hybride kunst is globalistisch van aard. Goed en kwaad, mooi en lelijk, rechtvaardigheid en wreedheid zijn geen gescheiden werelden meer, maar een kwestie van het perspectief waaruit het publiek naar het geheel kijkt. Maakt dat de beschouwer eveneens een hybride kunstenaar? Door het kijken met onze eigen bril, maken we onze eigen wereld, onze eigen realiteit, onze eigen waarheid... oftewel ons eigen sprookje?

BRONNEN

MIRANDA VAN DER ZANDT - EEN ONDERZOEK NAAR DE
HEDENDAAGSE TENDENSEN IN KUNST, CULTUUR EN MAATSCHAPPIJ

- 1 - Elke crisis is een kans om naar de tekentafel terug te keren en alternatieven te bedenken. Iema, J. Koers Kunst. Matchmaker tussen cultuur en publiek. Boekman 89 Kunst op een keerpunt.
- 2 - Kunstenars die polyvalent zijn, vervullen verschillende taken binnen de eigen artistieke praktijk. De polyactieve kunstenaar vervult verschillende beroepen in verschillende maatschappelijke velden. Pluriactiviteit reserveren de sociologen ten slotte voor het differentiëren van activiteiten binnen de kunsten. Winkel, van C., Gielen, P, Zwaan, K. Eindrapport De hybride kunstenaar. De organisatie van de artistieke praktijk in het postindustriële tijdperk
Miranda van der Zandt: Grafisch- en ruimtelijk ontwerper, "community-artist", (cultureel) ondernemer, docent beeldende vorming, bestuurslid, denktank participant, onderwijsarchitect.
- 3 Ranshuysen, L. Dijkgraaf, R. Kunst en Onderzoek. Boekman 91
- 4 Kunsthistoricus Camiel van Winkel in De mythe van het kunstenaarschap.
- 5 "Na het wegtrekken van de duisternis zullen de komende generaties er misschien in slagen de weg terug te vinden naar de heldere pracht van het antieke verleden", schreef de dichter Petrarca (1304-1374). (pag. 416) Honour, H. Flemming, J. Algemene kunstgeschiedenis.
- 6 Shervin Nekuee in Hybriditeit heeft de toekomst. <http://www.debalie.nl>
- 7 Vergelijkbaar met de modernistische visie op universaliteit
- 8 Het virtuele reizen via internet heeft geleid tot wereldwijde interactiviteit (via websites, email en social media) en tot nieuwe vormen van democratie op basis van netwerken (wikipedia: totstandkoming van kennis door het principe van consensus door intersubjectiviteit; al dan niet door uitwisseling tussen experts; niet altijd wetenschappelijk bewezen). Anderzijds heeft ook het massale fysieke reizen met hogesnelheidstreinen en concurrerende vliegtuigen tot globalisering geleid.
- 9 - Nicholas Bourriaud: "Global from scratch" www.youtube.com/watch?v=bqHMLrKpDY
Nicolas Bourriaud previews his hypothesis that postmodernism is over and that a new type of modern - the altermodern - is emerging. (vraag naar titel, pagina of is dit een citaat?)

- 10** Nicholas Bourriaud (metropolism.com/magazine/2009-no1) geeft deze synthese van het postmoderne denken en een heroriëntatie op het modernisme de naam *alter modernism*. Kamp, van de M. *Hybride Kunsteducatie*. Kunstzone, juni 2010
- 12** Kritische kanttekening bij het beschouwen van hybride kunst: de visueel aantrekkelijke meerwaarde van sommige hybride kunstwerken is soms in meer of mindere mate aanwezig. In de beeldende kunst gaat het, voor mij persoonlijk, primair om een sublieme beleving van het "schone".
- 13** Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wil de bezuiniging van 200 miljoen euro op de cultuursector, aangrijpen om een omslag in de deze sector af te dwingen. In zijn optiek is de wereld van kunst en cultuur te afhankelijk geworden van de overheid en moet opzoek gaan naar meer publiek en naar privaat financiering. Drastische bezuinigingen, want "met een onse eraf" ontwikkel je niet meer ondernemerschap en meer privaat geld.
- 14** Twaalfhoven, A. *Boekman 89 Kunst op een keerpunt*. Keerpunt of Breekpunt. Winter 2011. Pag 2-3, pag. 6-13
- 15** Voorbeeld van zelfredzaamheid is Tafel van Zes, 'Minder waar het kan, beter waar het moet, een pleidooi voor een andere rol van de overheid.': beschrijft in 8 punten de toekomst van de cultuursector.
- 16** Opvallende initiatieven op het gebied van cultureel ondernemerschap:
- 1 Het Blockbusterfonds. Joop van den Ende: nieuw nationaal fonds t.w.v. 100 miljoen euro; één vakorganisatie; één "voorman/vrouw" [wie bepaalt wat cultuur is] "Creativiteit zal altijd overwinnen"
 - 2 Ammodo, nieuw cultuurfonds dat 15 miljoen euro beschikbaar stelt (stichting optas)
 - 3 Amersfoorts Cultuurfonds (gemeentelijk niveau): fonds opgericht door 5 inwoners om te investeren in culturele leven van deze gemeente
 - 4 Holland Festival: Board of Governors
 - 5 The Dutch Masters (HYBRIDITEIT!): nieuws fonds voor 3 nederlandse instellingen zoekt sponsors in Engeland
 - 6 Prins Bernhard Cultuurfonds: fungeren als expertisecentrum waar alle kennis en initiatieven m.b.t. mecenaat samen komen.
 - 7 Masteropleiding Mecenaat en kunstverzamelen (RuG)
 - 8 Crowdfunding: voordekunst.nl: het Amsterdamse Fonds voor de Kunst selecteert projecten, draagt 40% bij, het publiek (crowd) doet de rest. Financieringsvorm nieuw podium voor klassieke muziek in Amsterdam: voor 1000 euro een obligatie kopen
 - 10 Stadsschouwburg in Amsterdam: geïnspireerd op prijsvechter in de luchtvaart (Ryanair): flexibele prijs voor toegangsbewijzen.
- 17** Tilroe, A. *De ja-sprong*. Naar een nieuwe vitaliteit in de kunst. Amsterdam Querido's uitgeverij BV. ISBN 987 90 214 37330
- 18** De BRIC landen: Brazilië, Rusland, India, China. Deze opkomende wereldmachten bevinden zich in een vergelijkbaar stadium van economische ontwikkeling.
- 19** Bondgenoten of tegenpolen. *Boekmanstudies/Vereniging Rembrandt*. Typologie van verzamelaars: de anonieme collecteur; de connaisseur, de belegger; de idealist en de wolde weldoener. (pag. 102) Samenwerking is niet nieuw, maar eeuwen oud. (pag. 196)
- 20** Het Van Abbemuseum staat internationaal beter op de kaart dan lokaal. Wordt daar nota bene op afgerekend: "het museum staat met haar rug naar het [locale] publiek", kopte een lokaal dagblad.
- 21** De overzichtstentoonstelling van Damien Hirst in het Tate Modern genereert een groot bezoekersaantal en is onderdeel van een uitgebreid programma rondom de Olympische Spelen van 2012 in London.
- 22** Jean Baudrillard, de knuffelfilosoof van de kunstwereld, zei tijdens een lezing reeds jaren geleden dat kunst leeg is. Ziek doordat kunstenaar en consument elkaar te dicht zijn genaderd.
- 23** Het Nationaal Historisch Museum is een museum van beelden en verhalen. Het presenteert de geschiedenis van alle Nederlanders en wil zo veel mogelijk mensen bereiken. In 2012 houdt het Nationaal Historisch Museum officieel op te bestaan. In juni 2011 besliste de Tweede Kamer om de subsidie voor het museum per 1 januari stop te zetten. <http://www.innl.nl/page/405/nl>
- 24** Tilroe, A. *De ja-sprong*. Naar een nieuwe vitaliteit in de kunst. (pag. 22)
- 25** Gesteund door de filosoof Jean-François Lyotard. Hij beweerde dat de modernistische esthetiek passé was, ook niet-westerse kunst telde mee en niemand moest meer aankomen met een dwingende historische lijn. 1979 *La Condition postmoderne*
- 26** Bourriaud vindt dat we terug moeten naar de essentie van de moderne tijd: "de uittocht, de onthechting van alle wortels en situaties die een identiteit verschaffen." Bourriaud: "Er is geen sprake van een lineaire opvatting van tijd, maar eerder van een soort labyrint. (...) Ik krijg de indruk dat het dwalen door het labyrint vandaag de dag juist een positieve waarde heeft. Dit dwalen lijkt mij het altermodernistische gebaar bij uitstek te zijn: om uiteindelijk iets anders te ontdekken dan waarnaar men op zoek was." <http://tomvanoosterhout.nl/tag/altermodernisme/>
- 27** Terwijl de cultuurindustrie (oorspronkelijk als een maatschappijkritische categorie, volgens Adorno) in wezen nog steeds rond de productie van autonome kunstwerken draait, stelt de creatieve industrie creativiteit centraal. Niet alleen in de kunsten, maar tevens in technologie, het ondernemerschap de wetenschap en zelfs de bureaucratie. De op kennis gebaseerde economie wordt steeds complexer en heeft daarom behoefte aan creatieve competenties (flexibiliteit, innovatiedurf en diversiteit). Florida, R. (sociaal geograaf). Eindrapport de Hybride Kunstenaar.

- 28 Verschaffel, B. De Witte Raaf, "Kunstenaar zijn is ook een kunst". nr. 140 juli-augustus, 2009
- 29 In Nederland heeft men daar een "geniale" oplossing voor gevonden in de vorm van een competitieve televisieserie "De nieuwe Rembrandt". Een talentenjacht voor beeldend kunstenaars met als juryleden Benno Tempel, directeur van het Haags Gemeente Museum. Hester Alberdingk Thijm, al 16 jaar kunstinkoper voor Akzo, en kunstenaar Jasper Krabbé.". Mogelijk gemaakt door o.a. het VSBfonds.
- 30 Pontzen, R. Reportage Maurizio Cattelan in het Guggenheim museum, New York. Circus Cattelan. De Volkskrant. 08.11.11
- 31 Jeffrey Deitch, directeur van het MOCA in Los Angeles verwoordde zijn visie tijdens een "Art and Money"- symposium in New York, 2008
- 32 Dat hierover publiekelijk is nagedacht met verschillende betrokkenen, blijkt uit de resultaten van ideeën die vanuit Koers Kunst aanbevolen worden. Niet alleen heeft zij duidelijk gemaakt dat vernieuwing hoognodig is, zij laten ook zien dát het mogelijk is. Ideeën, gesprekken en reacties hebben een duidelijke koers voor de kunst opgeleverd. Als hoofdconclusie van Kunst Koers spelen cultuurinstellingen een sleutelrol als zijnde intermediair om cultuurmakers, hun werk en cultuurconsumenten te verbinden.
- 33 Good practices: Van Abbemuseum met Play; Museum Boijmans Van Beuningen met museumtelevisie, Noorderparkkamer in Amsterdam, Nederlands Philharmonisch Orkest met het inzetten van AR (Augmented Reality)
- 34 Darwin, C. The Origin of Species.
- 35 Filosoof, schrijver en kunsthistoricus Lieven de Cauter onderzoekt met andere denkers en doeners dit thema in zijn nieuwe boek Art and Activism in the Age of Globalization.